

РЕЦЕНЗІЇ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 46. – С. 236-239
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.236-239

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 46. – pp. 236-239
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.236-239

© Фадей Яценюк ¹

**Українська літературна інтелігенція Галичини й Буковини
кінця XIX – початку XX століть – генератор національної ідеї**

Гуйванюк М. «На шляху поступу ми лиш каменярі...». Українська літературна інтелігенція в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини (кінець XIX – початок XX ст.). Чернівці: Друк Арт, 2021. 408 с.

Важливою умовою розбудови повноцінного громадянського суспільства є творче використання досвіду попередніх поколінь. Аналізу такого досвіду і присвячена ґрунтовна монографія кандидата історичних наук, завідувача кафедрою історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Миколи Гуйванюка «На шляху поступу ми лиш каменярі...», в якій розкрито місце та значення діяльності української літературної інтелігенції в суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Галичини й Буковини наприкінці XIX – початку XX ст. В п'яти розділах наукового дослідження розглянуто діяльність літераторів у захисті економічних та соціальних інтересів українського населення, показано їх

вплив на суспільно-політичне та релігійне життя регіону, проаналізовано просвітницьку та наукову діяльність.

У «Вступі» науковець справедливо зазначає, що окреслені в монографії проблеми мають загальноісторичне значення: без врахування їх особливостей складно дослідити не тільки історію Галичини й Буковини, а й України загалом.

Перш за все, слід відзначити те, що монографія написана на основі великого масиву наукових праць та джерел. В розділі I «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» М.Гуйванюком проаналізовані праці істориків австрійської доби та міжвоєнного періоду, радянська, сучасна українська та діаспорна історіографія. Особлива увага звернута дослідником на джерельну базу: офіційні документи владних структур, політичних і громадських організацій, матеріали тодішньої періодики, кінофонофотодокументи. Широко подані епістолярій та рукописна спадщина представників української літературної інтелігенції, зокрема, їх автобіографії, опубліковані та неопубліковані листи, мемуари та офіційні промови, науково-публіцистичні праці та художня проза. Ґрунтовний аналіз історіографії проблеми за-

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Україна. E-mail: f.yatsenyuk@chnu.edu.ua; orcid.org/0000-0002-2054-9805.

свідчив, що цілісне наукове дослідження з означеної тематики відсутнє. Що і спонукало Миколу Гуйванюка взятись за її розробку.

В розділі II «Становлення і структура української літературної інтелігенції у контексті суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у Галичині й Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.» дослідник вказує, що на 1900 рік Галичина і Буковина були аграрним краєм. Так, у Східній Галичині 94,4 % населення займалися землеробством і тільки 0,5 % були представниками інтелігентних професій. На Буковині 75 % населення були зайняті у сільському господарстві, а частка людей вільних професій – художників, літераторів, музикантів – становила 2,2 % від загальної кількості. При цьому відсоток українців серед них був ще мізернішим. Саме тому, стверджує автор, українська спільнота Галичини і Буковини відчувала реальну потребу збільшення кількості представників якісно нової суспільної верстви – інтелігенції.

В розділі детально розкривається процес становлення літературної інтелігенції краю, її соціальне походження та структура. Формуванню світської інтелігенції сприяло те, що освічені українці з Галичини і Буковини не мали можливості відразу вийти на загальнодержавний рівень, тому вони докладали багато зусиль для формування політичного і культурного рівня власного народу. Письменники, журналісти та редактори українських видань, які складали основу української літературної інтелігенції, були здебільшого вихідцями з села. Саме у селі панували українські національні та патріархальні традиції, які, за твердженням М.Гуйванюка, і закладали основи ментальності та усвідомлення літературною інтелігенцією належності до української спільноти. Оскільки літературна діяльність не приносила гідне матеріальне забезпечення, більшість літераторів працювали на різних посадах: педагогами, редакторами, адвокатами, державними службовцями. Активною була їх участь у житті політичних партій.

Автор зазначає, що важливу роль у формуванні світогляду та становленні інтелектуальної еліти сприяла освіта, особливо, вищі навчальні заклади – Львівський, Краківський, Віденський, Чернівецький університети. Навиків громадянської і політичної діяльності молодь набувала і в молодіжних академічних товариствах. У зв'язку з тим, що українці краю не мали можливості здобути освіту рідною мовою, українські літератори вдавались до тривалої боротьби за розширення прав української мови, утвердження її в усіх сферах суспільного життя Галичини і Буковини. Для цього вони писали наукові праці та літературні твори, які друкувались у тогочасних періодичних виданнях.

В монографії реконструйовано біографії 83-х представників української літературної інтелігенції, в тому числі й літераторів-русофілів. Автору вдалось виявити фактори, які впливали на формування особистості літераторів: походження, спадковість, родинне та приятельське оточення, виховання, освіта, громадська діяльність, службове становище, політичні переконання, формування національної ідентичності, релігія, мова.

Враховуючи зміни, які сталися після революційних подій 1848 р. в Австрійській імперії та скасування кріпосного права, новому поколінню світської інтелігенції прийшлося шукати нові шляхи для захисту економічних інтересів і прав галицьких і буковинських українців. Цю проблему автор розкриває у розділі III «Літературна інтелігенція на захисті економічних та соціальних інтересів українського населення Галичини і Буковини». Письменники і публіцисти І.Франко, І.Наумович, В.Стефанік, О.Кобилянська, К.Трильовський, Є.Ярошинська та інші у своїх творах та статтях привертала увагу суспільства до існуючої проблеми фінансової безграмотності селянства, надавали допомогу в організації сільськогосподарських спілок і товариств, допомагали вести фінансову документацію. Активним був їх вплив на страйковий рух сільськогосподарських робітників та боротьбу з лихварством і пияцтвом. В силу своїх можливостей та компетенції, стверджує дослідник, вони привертала увагу до цих проблем в місцевій періодичній пресі, парламенті та крайових сеймах, В монографії приділена увага і спробам літературної інтелігенції розв'язати проблему еміграції галицького і буковинського селянства на американський континент. Для пом'якшення фінансового становища селян, щоб унеможливити їх переселенський рух, представники літературної інтелігенції організували ощадно-кредитні кооперативні спілки та надання ними дешевих кредитів селянам, прагнули виявити причини еміграції та зупинити її масовість, давали поради тим, що виїжджали та тим, хто опинився в складній ситуації за кордоном.

Автором монографії в розділі IV «Українська літературна інтелігенція у суспільно-політичному та релігійному житті Галичини і Буковини» розкриті особливості еволюції україн-

ського національного руху в регіоні, наслідком якого було утворення політичних партій, що прийшли на зміну недостатньо згуртованим народовцям і москвофілам. Українські письменники І.Франко, М.Павлик, Л.Бачинський, В.Стефаник, Т.Галіп стояли біля витоків першої політичної «Русько-української радикальної партії»; М.Грушевський, О.Попович, В.Будзиновський, С.Смаль-Стоцький брали активну участь у створенні «Українсько-національно-демократичної партії» та «Української соціал-демократичної партії»; О.Барвінський, Н.Вахнянин та Ю.Романчук доклали зусиль до появи «Католицького русько-народного союзу». Літератори брали активну участь у редагуванні та публікації матеріалів у партійних часописах «Народ» та «Громадський голос». Здійснений М.Гуйванюком аналіз біографій галицьких і буковинських літераторів показав, що більшість з них активно співпрацювали з названими партіями як члени або симпатички.

В монографії показана співпраця українських письменників як з народовцями, так і з москвофілами. Вони творили літературно-художній зміст та визначали суспільно-політичне спрямування часописів народовців «Діло» та «Руслан» (Львів), «Буковина» (Чернівці). Частина літературної інтелігенції взяла участь в політичних та суспільних проєктах москвофілів, сприйняли та розвивали москвофільську ідеологію, вважаючи її дієвим засобом у боротьбі проти польського свавілля, у захисті місцевого населення від латинізації чи окатоличення. Однак, вважає автор монографії, з часом, понад двадцять літераторів москвофільського спрямування, поступово еволюціонували у лютих ненависників української ідеї, провідників «руського міра», що наклало відбиток на український національний рух.

Українська літературна інтелігенція брала активну участь і у виборчих процесах у Галичині і Буковині. Дослідник розкриває різноманітні форми й методи, які використовували для цього літератори: організація передвиборчих віч, безпосередню агітацію, публіцистичну діяльність, балотування у депутати, формування світогляду у потенційного виборця, який у парламенті чи крайовому сеймі захищатиме українські інтереси. Українські літератори – депутати австрійського парламенту Ю.Романчук, К.Левицький та О.Барвінський розробляли проєкт нового виборчого закону, в якому було покладено такий принцип розподілу мандатів, де за основу брались кількість населення, його національний характер.

Відзначились українські літератори і в русі за емансипацію жінок. Поширювачами феміністичних ідей стали письменниці Є.Ярошинська, К.Малицька, О.Кобилянська. Аналіз практичної діяльності Н.Кобринської засвідчує її прагнення піднести рівень освіченості українського жіноцтва шляхом прилучення їх до літературної діяльності. Цьому сприяло заснування нею жіночого товариства у Станіславі та вихід у світ жіночого альманаху «Перший вінок», який пропагував ідеї соборності України.

Не обійшов науковець і проблему ставлення української літературної інтелігенції до віри і релігії в умовах конкуренції між світською інтелігенцією і духовенством за лідерство у національному русі. Розкривши в цілому їх толерантне ставлення до церковного життя, М.Гуйванюк зазначає і те, що окремі дії духовенства піддавались справедливій критиці літераторами, які вели активні дискусії з ними на церковно-релігійну тематику.

Найактивнішою і найуспішнішою була діяльність літературної інтелігенції на ниві просвітництва. Автор справедливо вказує на те, що вони одними з перших порушили проблему просвітництва галицьких і буковинських українців як засобу залучення останніх до активного суспільного життя, що сприяло би у майбутньому покращенню їхнього матеріального стану. Цій сфері діяльності присвячений розділ V «Просвітницька та наукова діяльність української літературної інтелігенції Галичини і Буковини». Проявляючи себе в національних просвітніх та наукових інституціях, літературна інтелігенція першим і невідкладним своїм завданням вважала виховання потреби читання і читацької культури серед українського населення регіону. Для цього вони відкривали читальні, які перетворювали в установи, де селяни, крім читання книжок і газет, отримували перший досвід організаційного життя. Автор зазначає, що активізації їх роботи в цьому напрямку сприяло налагодження зв'язків з українськими товариствами «Просвіта» та «Руська бесіда», що дало змогу письменникам краще розкритися, одночасно поєднуючи свій літературний талант та просвітньо-організаційну роботу серед населення. Представники літературної інтелігенції становили кістяк Наукового товариства ім Т.Шевченка, що робило його особливо популярним серед українського населення, а «Літературно-науковий вісник», який видавався товариством, відповідав тогочасному європейському рівню.

М.Гуйванюк приділяє в своїй монографії значну увагу і такому напрямку в діяльності українських літераторів, як розвиток ними українського шкільництва та вищої освіти. Він зазначає, що вони докладали великих зусиль для роз'яснення селянам користі та потреби освіти для їхніх дітей, створюючи школи з українською мовою викладання та інколи викладаючи в них, друкуючи шкільні підручники української мови та літератури, читаючи учням свої власні літературні тексти, проводячи з ними пізнавальні заходи національного характеру, пояснюючи терміни «Україна», «українець», «український» тощо. Незначна частина літераторів К.Студинський, О.Колесса, М.Грушевський на постійній основі викладали у Львівському університеті, а С.Смаль-Стоцький в Чернівецькому університеті. Використовуючи свої впливи у Галицькому сеймі та можливості в австрійському парламенті О.Барвінський, Ю.Романчук, М.Грушевський та І.Франко відстоювали рівноправність української мови у Львівському університеті, підтримували протестні акції українських студентів, що відстоювали власні громадянські й академічні права. В цьому розділі був би доцільним сюжет про роль художньої прози галицьких і буковинських літераторів у формуванні українського культурного середовища.

Роблячи ґрунтовні висновки по завершенню свого наукового дослідження, автор стверджує, що, незважаючи на перешкоди, представники української літературної інтелігенції Галичини і Буковини на рубежі XIX-XX ст. своєю щоденною працею сприяли формуванню модерної української нації та наближали втілення у дійсність омріяного поколіннями українського національного ідеалу.

Завершують роботу «Додатки», в яких міститься цікава інформація про час і місце народження представників української літературної інтелігенції, їх соціальне походження, дані про освіту, професійну діяльність, партійну приналежність, участь у різних організаціях, товариствах, урядових структурах, матеріальне становище. Видання містить значну кількість світлин представників української літературної інтелігенції та іменний покажчик.

Все сказане вище дає можливість стверджувати, що пропонована читачам монографія Миколи Гуйванюка буде корисною для викладачів, аспірантів, студентів та краєзнавців, усім тим, хто цікавиться історичним минулим своєї Батьківщини.